

ОСВІТНІ ВТРАТИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОДАЛЬШИХ ОСВІТНІХ ВТРАТ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5203>

СИСОЄВА

Світлана Олександрівна

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
академік-секретар Відділення філософії
освіти, загальної та дошкільної
педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна*

Ольга Дмитрівна РЕЙПОЛЬСЬКА

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач лабораторії дошкільної
освіти і виховання, керівник Центру
раннього розвитку дитини і дошкільної
освіти Інституту проблем виховання
НАПН України, м. Київ, Україна*

Анотація. Розглядаючи освітні втрати дітей та молоді в умовах воєнного стану, зазвичай не звертають достатньої уваги на втрати в дошкільній освіті, які є підґрунтям усіх подальших освітніх втрат і розвитку людського капіталу суспільства загалом. Серед основних чинників, які зумовили освітні втрати в системі дошкільної освіти України виокремлено: порушення принципу доступності дошкільної освіти; послаблення, а іноді й відсутність, психологічної, медичної, методичної та інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу; відтік кадрів із закладів дошкільної освіти; відсутність своєчасної підтримки розвитку дитини у сенситивні періоди її життя.

Ключові слова: освітні втрати; дошкільна освіта; сенситивні періоди життя; система дошкільної освіти; воєнний стан.

З початком пандемії COVID–19 світові системи освіти зіткнулися з викликами швидкої організаційної перебудови освітнього процесу, забезпечення якості освіти, впровадження цифрових технологій навчання. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, запровадження воєнного стану поглибили виклики українській системі освіти, призвели до значних змін і трансформацій в організації освітнього процесу, його безпеки, обмежили доступ дітей та молоді до повноцінної освіти, порушили їхнє

право навчатися і спокійно жити. З'явилися нові терміни й поняття, серед яких — «освітні втрати», «навчальні втрати», «освітні розриви», «переміщені університети» тощо.

Фахівці Українського центру оцінювання якості освіти проаналізували напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців та запропонували зміст нових понять на допомогу педагогам в опануванні необхідної термінології, пов'язаної з освітніми втратами (Бичко & Терещенко, 2023). Нам імponує думка дослідників, що «з огляду на те, що

освіту в Україні розуміють як єдність навчання, виховання, розвитку й соціалізації особистості, втрати в освіті не варто ототожнювати лише з навчальними втратами. У широкому сенсі освітні втрати означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів — інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо» (Бичко & Терещенко, 2023). Відповідно до цього у межах родового поняття «освітні втрати» умовно виділяють три взаємопов'язані компоненти (Бичко, & Терещенко, 2023):

- навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо);
- виховні втрати;
- зниження темпу розвитку особистості.

І якщо навчальні втрати можна виміряти і «зазвичай цим мірилом є вимоги освітніх програм, стандартів для певного етапу здобуття освіти», то як виміряти й відстежити зниження темпу розвитку особистості, зокрема у найбільш чутливих періодах її життя, у періодах, які вчені називають «вікнами» можливостей?

Марія Монтессорі вважала, що період від 0 до 6 років — найважливіший у житті людини. Все інше надбудовується і розвивається на його основі. Вона виділила кілька чутливих фаз, які тривають в певний період від 0 до 6 років. Через чутливі періоди розвитку проходить кожна дитина, незалежно від того, за якою системою вона виховується і вчиться, тому що це — один із законів природи. Такі періоди тривають лише певний час, який є досить коротким. Пропускати такі періоди ні в якому разі не можна (Montessori-firststeps, 2023).

На сьогодні, розглядаючи освітні втрати, не звертають, на наш погляд, достатньої уваги на втрати у дошкільній освіті маленьких українців. Водночас *такі втрати є підґрунтям усіх подальших освітніх втрат і розвитку людського капіталу суспільства загалом*. Серед основних чинників, які зумовили освітні втрати в системі дошкільної освіти України і суттєво вплинули на розвиток дитини у чутливих періодах її життя, визначаємо такі:

- порушення принципу доступності дошкільної освіти;
- послаблення, а іноді й відсутність, психологічної, медичної, методичної та інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу для дітей раннього та дошкільного віку;
- відтік кадрів із закладів дошкільної освіти, зумовлений масштабним переміщенням педаго-

гічних кадрів в умовах війни, а також низькою оплатою праці педагогів цих закладів;

- відсутність своєчасної підтримки розвитку дитини у чутливих періодах її життя, які тривають лише певний короткий час.

Розглянемо, як можна послабити дію таких чинників в реаліях України.

В умовах воєнного стану важливо забезпечити продовження здобуття дошкільної освіти за місцем тимчасового перебування дітей, створення безпечного освітнього середовища та надання якісних психолого-педагогічних послуг.

Технологіями визначення місця перебування дітей і їх потреб можуть бути: моніторинг кількості дітей з особливими освітніми потребами за місцем їх перебування; моніторинг надання освітніх послуг дітям раннього та дошкільного віку по регіонах України та за її межами; діагностика особистісного та пізнавального розвитку дітей раннього та дошкільного віку; моніторинг кількості дітей, які були охоплені офлайн в поточному навчальному році.

Заходами, спрямованими на подолання або пом'якшення ситуації, можуть бути: перегляд комплексних освітніх програм з метою їх розвантаження й підвищення варіативності для більш ефективного надолуження освітніх втрат; охоплення всіх дітей через змішані та дистанційні форми освітнього процесу; підготовка тьюторів для проведення додаткових занять із дітьми; створення онлайн-майданчиків для фахової дискусії, обміну досвідом; створення розгалуженої цифрової освітньої інфраструктури для доступної та безпечної дошкільної освіти (цифрові освітні платформи та контент для педагогів, керівників, родин; віртуальні лабораторії та віртуальні STEM-групи, хмарні освітні середовища в закладах дошкільної освіти, безоплатне забезпечення вихователів технічними засобами для покращення доступу до онлайн-освіти); впровадження програм надолуження освітніх втрат, які дають змогу повторного доступу до освітнього контенту закладів дошкільної освіти паралельно з продовженням навчання в умовах родини; посилення практичної діяльності психолого-педагогічного патронату в системі дошкільної освіти; поступове відновлення (де є можливість) усіх функцій освітнього процесу.

Зазначимо, що для забезпечення доступу дітей раннього та дошкільного віку до дошкільної освіти, включаючи внутрішньо переміщених осіб та дітей, які з батьками перебувають поза межа-

ми України, [Центр раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України](#) спільно з експериментальними закладами дошкільної освіти «[Mr.Leader](#)» створили освітню систему «[Освіта та піклування](#)» (Education & Care) для дітей дошкільного віку (Воронов та ін., 2021) й освітню платформу «[Дошкілля України: освіта і піклування](#)». За період бойових дій на платформі зареєстровано понад 25 тис. електронних кабінетів, із яких понад 28 % — родини дітей із сімей українських біженців та родин, які тимчасово перебувають за межами України. Співробітники Центру розпочали роботу над фундаментальним («Теоретичні та методичні засади забезпечення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку в умовах воєнного стану») та прикладним («Цифрове середовище для забезпечення батьків дітей раннього і дошкільного віку дидактичними матеріалами») дослідженнями, результати яких дадуть змогу покращити доступність та якість дошкільної освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни.

Щодо психологічної, медичної, методичної та інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу системи дошкільної освіти в умовах воєнного стану, то в частині психолого-педагогічного компонента необхідним є вивчення утруднень вихователів і батьків з питань надання відповідної допомоги дітям, а також проведення моніторингу педагогічної майстерності та професійної компетентності фахівців дошкільної галузі державної та приватної форми власності щодо діяльності в умовах воєнного стану. Засобами подолання виявлених утруднень можуть бути: відновлення ресурсного статусу всіх фахівців дошкільної галузі через марафони, тренінги; розширення спектра напрямів науково-методичного супроводу з урахуванням актуального стану дошкільної освіти й перспектив його відновлення та розвитку у повоєнний період; створення платформи «[Дошкільна освіта у смартфоні](#)» за аналогією роботи платформи «[Всеукраїнська школа онлайн](#)» (ВШО). Для подолання цього виклику науковці Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України від початку російської агресії проводять різні заходи (конференції, вебінари, семінари тощо) для широкого кола освітян, передусім фахівців дошкільної освіти, працівників закладів вищої освіти, системи післядипломної педагогічної освіти, науковців, а також здобувачів вищої

освіти, батьків дітей та громадськості. З урахуванням нових реалій і з метою об'єднання зусиль педагогів і батьків організовано:

– [всеукраїнську інтернет-конференцію «Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації»](#), за діяльністю якої онлайн, на ютуб-каналі Інституту проблем виховання НАПН України, спостерігало понад 6 тис. фахівців дошкільної галузі (Інститут проблем виховання НАПН України, 2022с);

– вебінари: «[Духовна та психологічна безпека дитини в умовах воєнного стану](#)» (Інститут проблем виховання НАПН України, 2022а), «[Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку в умовах війни](#)» (Інститут проблем виховання НАПН України, 2022b), «[Як правильно розмовляти з дитиною у складних умовах: зрозуміти, прийняти, підтримати](#)» (Інститут проблем виховання НАПН України, 2023), «[Майстерність педагогічної взаємодії](#)»; круглий стіл «[Особливості виховання та розвитку дітей раннього віку](#)»; майстер-клас «[Особливості створення освітнього середовища для розвитку дитини](#)».

Ці заходи дали змогу надати рекомендації працівникам закладів дошкільної освіти щодо організації освітньої діяльності в умовах війни, а батькам дітей — поради, як підтримати та заспокоїти дитину. З урахуванням сучасних реалій розроблено нові парціальні програми з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку: «[Україна – моя батьківщина](#)» (Каплуновська та ін., 2023) та «[Моя країна — Україна](#)» (Гавриш та ін., 2022). Метою цих програм є об'єднання зусиль педагогів і батьків у формуванні та зміцненні національної ідентичності дітей як підґрунтя, на якому буде зростати патріот України; сприяння формуванню у дітей позитивного образу своєї країни, утвердження активної позиції громадянина, виховання ціннісного ставлення до своєї родини як частини українського народу, його історії, традицій, культури.

Щодо відтоку кадрів із закладів дошкільної освіти, то варто звернути увагу на те, що така ситуація зумовлена масштабними переміщеннями педагогів в умовах війни, а також низькою оплатою праці вихователів. Значна частина працівників із різних причин припинила трудові відносини із закладами освіти. Для усунення кадрової проблеми, на наш погляд, необхідно провести моніторинг кількості вихователів, які виїхали за

кордон, та тих, які набули статусу переселенців, і на новому місці обрали іншу професію або залишилися без роботи. Засобами подолання кадрової проблеми у дошкільній освіті можуть бути:

- відкриття нових вакансій для вихователів дітей раннього та дошкільного віку;
- створення інформаційної платформи для вихователів, яка містить інформацію про їх кваліфікацію, форми підвищення кваліфікації, потребу у працевлаштуванні;
- розроблення тематичних курсів підвищення кваліфікації з урахуванням актуальних потреб педагогів в особистісному і професійному розвитку;
- розроблення короткотривалих курсів підвищення кваліфікації для всіх педагогів (які працюють і які тимчасово не працюють) з метою актуалізації їхніх професійних компетентностей;
- перегляд базового фінансування дошкільної освіти;
- введення системи пільг і компенсацій за працю поза заробітною платою (наприклад, медичне страхування, оплата житла, безкоштовне харчування; можливість отримання коштів на оздоровлення тощо);
- відшкодування особистих коштів, які витрачають співробітники на професійне навчання та підвищення кваліфікації, мобільний (службовий) зв'язок тощо;
- зменшення зарегламентованості професійної діяльності (зменшення і спрощення звітної документації);
- зміна підходів у державному управлінні системою дошкільної освіти.

Для подолання такого виклику науковці Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України підготували ліцензійний пакет для курсів підвищення кваліфікації фахівців дошкільної галузі.

Щодо відсутності своєчасної підтримки розвитку дитини у сенситивні періоди її життя, які тривають лише певний короткий час, то цей виклик воєнного стану, на наш погляд, є найголовнішим і найскладнішим для виконання, хоча зрозуміло, що він пов'язаний з усіма викликами і проблемами, які були зазначені вище. Складність забезпечення цієї базової для розвитку дитини засади — своєчасності — визначається тим, що своєчасна підтримка розвитку дитини у сенситивні періоди її життя потребує синергізму і взаємодії держави, закладів дошкільної освіти та батьків (родини). Затримка у розвитку дитини від народження до п'яти років за законодавством Украї-

ни — це відповідальність батьків (родини), після п'яти років — відповідальність закладу, держави, але за умови, якщо дитина буде відвідувати заклад дошкільної освіти. Ця проблема, на наш погляд, потребує термінового вирішення, оскільки відставання у розвитку дитини в дошкільному віці впливає на її розвиток і результати навчання в усіх подальших ланках освіти і призводить до освітніх втрат. Отже, по суті, освітні втрати ми мали і до початку війни, вони були приховані за тим, що ми називаємо «індивідуальні особливості», коли не враховуємо, що якість цих особливостей визначається своєчасною підтримкою дитини в розвитку в сенситивні періоди її життя. Учені НАПН України розробили «Концепцію освіти дітей раннього та дошкільного віку», у якій окреслено напрями і засоби розв'язання наведених проблем, необхідні кроки для досягнення результату (Воронов, Гавриш та ін., 2020). На жаль, воєнний стан в Україні загальмував її імплементацію. Водночас учені НАПН України разом із практиками розпочали розроблення нового Державного стандарту дошкільної освіти для дітей від народження до шкільного віку, метою якого є стандартизація параметрів розвитку дитини на всьому її передшкільному періоді життя. Такий Стандарт, націлений на результат без регламентації процесу його досягнення, може стати орієнтиром не тільки для працівників закладів дошкільної освіти, а й батьків, усіх причетних до розвитку й виховання дитини від народження до школи.

Вирішення проблеми подолання усталених освітніх втрат у дошкільному віці є важливим для сьогодення і майбутнього України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бичко, Г., Терещенко, В., & Вакуленко, Т. (ред.). (2023). *Навчальні втрати: причини, наслідки, шляхи подолання*. <https://osvita.ua/school/88921/>
- Воронов, В.А., Гавриш, Н.В., Канишевська, Л.В., Піроженко, Т.О., Рейпольська, О.Д., & Сисоєва, С.О. (Укл.). (2020). *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку*. Київ: ФОРМ. 44 с. <http://surl.li/hamwy>
- Воронов, В.А., Ковальчук, К.В., Піканова, Н.В., Рейпольська, О.Д., Сисоєва, С.О., & Станкевич, К.Ю. (2021). *Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування» (Education & Care)*. Київ: ФОРМ. 130 с. <http://surl.li/dogfm>
- Гавриш, Н.В., Косенчук, О.Г., & Піроженко, Т.О. (2022). *Парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Моя країна — Україна»*. Харків: Ранок. 64 с. <http://surl.li/kdzrj>
- Інститут проблем виховання НАПН України. (2022а, 5 квітня). *Духовна і психологічна безпека дитини* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QOBYE72sxWc>

- Інститут проблем виховання НАПН України. (2022b, 11 травня). *Психолого педагогічний супровід виховання і розвитку дітей* [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=a9wggKw_zu8
- Інститут проблем виховання НАПН України. (2022c, 16 червня). *Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах військового стану* [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Y5yGNiCu_o
- Інститут проблем виховання НАПН України. (2023, 24 січня). *Як правильно розмовляти з дитиною у складних умовах: зрозуміти, прийняти, підтримати* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=RnfrNWjZzpw>
- Каплуновська, О.М., Кичата, І.І., & Палець, Ю.М. (2023). *«Україна моя батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку.* (О.Д. Рейпольська, ред.). Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД. 104 с. <https://lips.in.ua/product/parcialna-programa-nacionalno-pat/>
- Кремень, В.Г., Сисоєва, С.О., Бех, І.Д., Вознесенська, О.Л., Гавриш, Н.В., Гончар, Л.В., Журба, К.О., Ільїн, В.В., Канішевська, Л.В., Кириченко, В.І., Комаровська, О.А., Корнієнко, А.В., Куниця, Т.Ю., Курбатов, С.В., Литовченко, О.В., Малиношевський, Р.В., Мачуський, В.В., Найдьонова, Л.А., Рейпольська, О.Д., Толочко, С.В., Федорченко, Т.Є., Харченко, Н.В., Чаплінська, Ю.С., & Шахрай, В.М. (2022). Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(2), 1-30. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
- Міністерство освіти і науки України. (2022, 7 липня). *Про затвердження звіту за результатами основного етапу польового дослідження оцінки якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за методикою ECERS-3* (615). <http://surl.li/kcrhr>
- Montessori-firststeps. (2023, 12 серпня). *Сенситивні періоди розвитку дитини*. <http://www.montessori-firststeps.com.ua/razvitie-rebenka/>
- Reipolska, O., & Sysioeva, S. (2021). Preparing Educators of Preschool Education Institutions to Design an Educational Environment for Child Development. In H.H. Tsvietkova (Ed.), *Pedagogy and Psychology of Postmodernism: Values, Competence, Digitalization: collective monograph*, (p. 67-77). Aerden: Heilberg IT Solutions UG (haftungsbeschränkt) InterGING Verlag. <http://surl.li/kdzwn>
- Reipolska, O., Sysioeva, S., Brezhneva, H., Tsvietkova, H., & Lutsenko, V. (2021). Formation of speech activity of children of senior preschool age in the learning process english language. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*. 11 (2), 181-186. (Multidisciplinary Sciences, Web of Science). <http://surl.li/kefod>

LOSSES IN PRESCHOOL EDUCATION AS A PRECONDITION FOR FURTHER LEARNING LOSSES

Svitlana Sysioeva

DSc in Pedagogy, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Academician Secretary of the Division of Philosophy of Education, General and Preschool Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Olha Reipolska

DSc in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Preschool Education Laboratory, Head of the Centre for Early Childhood Development and Preschool Education, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *Considering the learning losses of children and youth under martial law, insufficient attention is usually paid to losses in preschool education, which are the basis for all further learning losses and the development of human capital in society as a whole. Among the main factors that caused learning losses in the preschool education system of Ukraine are the following: violation of the principle of accessibility of preschool education; weakening and sometimes lack of psychological, medical, methodological and informational support for all participants of the educational process; outflow of qualified staff from preschool education institutions; lack of timely support for child development in sensitive periods of life.*

Keywords: *learning losses; preschool education; sensitive periods of life; preschool education system; martial law.*

Дата публікації: 17 серпня 2023 р.